

tmmob
makina mühendisleri odası

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2009
11-12 ARALIK 2009 / ANKARA

ALAN ARAŞTIRMASI – II

Türkiye’de Kalkınma ve İstihdam Odaklı Sanayileşme İçin Planlama Önerileri

Oda Raporu

Hazırlayanlar

Yavuz BAYÜLKEN
Cahit KÜTÜKOĞLU

Revize Edilmiş İkinci Basım

Mart 2010

Yayın No :MMO / 2010 / 534

tmmob
makina mühendisleri odası

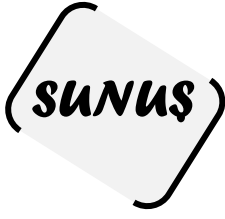
Meşrutiyet Caddesi No: 19 Kat: 6-7-8
Tel: (0 312) 425 21 41 ◆ Faks: (0 312) 417 86 21
e-posta: mmo@mmo.org.tr
<http://www.mmo.org.tr>

YAYIN NO: MMO/2010/534
ISBN: 978-9944-89-938-3

Bu yapının yayın hakkı Makina Mühendisleri Odası'na aittir. Kitabın hiçbir bölümü değiştirilemez. MMO'nun izni olmadan kitabın hiçbir bölümü elektronik, mekanik vb. yollarla kopya edilip kullanılamaz. Kaynak gösterilmek kaydı ile alıntı yapılabilir.

Mart 2010 / Ankara

Baskı: Ankamat Matbaacılık San. Ltd. Şti.
Tel : (0312) 394 54 94 -95

Ekonomik kriz dünya çapında bir yaygınlık göstermiş, ancak etkileri pek çok ülkede farklı boyutta ortaya çıkmıştır. Türkiye’de de kriz büyük çapta imalat sanayini vurmuştur. Üretim düşmüş, ihracat azalmış, yatırımlarda önemli ölçüde gerileme olmuştur. Sanayide çalışan işgücü % 20 civarında daralmıştır. “İstihdam özürülü” dışa bağımlı sanayileşme bazı alt sektörlerde % 45'lere varan üretim düşüşü göstermiştir. 2009 yılının son altı aylık döneminde vergi muafiyetleriyle bazı ürünlerde suni bir talep artışı sağlanmıştır. Ancak resmi işsizlik oranı % 14'lerden aşağı çekilememiştir.

Ülke sanayinin yapısı, istihdam hacmini artırmayan, bölgesel eşitsiz gelişmeyi sürdüren, fason niteliği dolayısıyla özellikle ara mal girdilerinde ithalata bağlı, ihracat düşük-orta katma değerli ürün gruplarına yönelik özelliklerini halen taşımaktadır. Sanayi 2002–2008 yılları arasında yılda ortalama % 7 oranında büyürken, istihdam aynı dönemde yılda ortalama % 2,5 artmıştır. Böylece “istihdam odaklı” bir sanayileşme gerçekleştirememiştir.

Sanayinin bu yapısı ekonomiyi de etkilemekte kalkınma ve refah ülke gündeminin dışında kalmaktadır. Ancak bu bir yazgı değildir. Planlı bir kalkınma ile refaha yönelik, istihdam odaklı sanayileşme gerçekleştirilebilir. Bölge planlaması ile eşitsiz bölgesel gelişmeyi önlemek ve yatırımları dengeli bir biçimde yaymak mümkündür. Keza geri kalmış bölge insanının istihdam içindeki payını artırmak olası görünmektedir.

Bu kitapla 2009 TMMOB Sanayi Kongresinde sunulup tartışılmak üzere “Türkiye’de Kalkınma ve İstihdam Odaklı Sanayileşme için Planlama Önerileri” araştırması kapsamlı olarak yayınlanmaktadır. Araştırmada mevcut durumun geniş bir inceleme ve değerlendirmesi yapılmış ve çok çeşitli kaynak taraması ve alan çalışması ile sanayinin tarihsel gelişme tablosu çıkarılmıştır.

1960’lardan buyana hazırlanan ve uygulanmaya çalışılan beş yıllık kalkınma planlarının hedefleri, ilkeleri ve yatırım öngörülerini ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Bu dönemdeki teşvikli yatırımlara ilişkin belgelerin sayısı yatırım miktarları ve istihdam öngörülerini de sektör ve bölge bazında ayrı ayrı ortaya konulmuştur. Böylece bölge bazında sanayi göstergelerini kıyaslama olanağı ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın önemli bir bölümü de Türkiye’de nüfusun işgücüne katılımı, işgücü, istihdam ve işsizliğin incelenmesine ayrılmıştır. Bu göstergeler kadın, erkek ve çocuk işgücü ile sektörel, eğitim ve nitelik yönünden de değerlendirilmiştir. Kayıt dışı ekonomideki işgücü ile işsizliğin analizi yine bu araştırma kapsamındadır.

Araştırmada kalkınma, planlama ve sanayileşme kavramları ve birbirleriyle ilişkileri ortaya konulmuş ve buradan Türkiye zeline geçilmiştir. Sanayinin "istihdam odaklı", "ncelikli sektörleri" ve "katma değeri" temel alan yapılanması için öneriler ve çözüm tartişmaları ayrıca kamuoyuna sunulmaktadır.

Bu araştırmanın 2009 Sanayi Kongresi'nde geniş bir tartişma ve öneri ortamı oluşturacağını ve konuyu ilgili tüm kurum ve kuruluşlara ulaştıracağına inanıyoruz.

Alan Araştırmasını yapan Sayın Yavuz BAYÜLKEN ve Cahit KüTüKOğLU'na katkılarından dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

Mart 2010

**TMMOB Makina Mühendisleri Odası
Yönetim Kurulu**

İÇİNDEKİLER

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI	1
2. PLANLI EKONOMİ KAVRAMI, TANIMLAR VE YAKLAŞIMLAR	3
2.1. EKONOMİ, PLANLAMA VE KALKINMA	3
2.2. ULUSAL FİZİKİ PLANIN ÖZELLİKLERİ, KAPSAMI	4
2.3. SOSYAL SİSTEMİN PLANLAMA BİÇİMİNE ETKİLERİ	4
3. KALKINMA VE PLANLAMA, KALKINMADA SANAYİ SEKTÖRÜNÜN YERİ VE ÖNEMİ	7
4. TÜRKİYE’DE PLANLI DÖNEMİN GELİŞİMİ, BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARINA ÖZET BAKIŞ	9
5. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARINDA ÖNGÖRÜLENLER VE GERÇEKLEŞENLER	17
5.1. PLANLI DÖNEMLERİN ÖZELLİĞİ, HEDEFLER VE UYGULAMALAR	17
5.2. KRİTİKLER VE SONUÇ	25
6. TEŞVİK, KREDİ VE DESTEKLER İLE SANAYİLEŞMENİN GELİŞMESİNDE ESAS ALINAN KRİTERLER	27
7. İSTİHDAM VE REFAHIN PLANLI KALKINMA İLE BÜTÜNLEŞMESİ	52
7.1. YILLARA GÖRE NÜFUS, İŞGÜCÜ, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK ANALİZİ	52
7.2. İSTİHDAMDA AÇMAZLAR: KAYIT DIŞI VE RESMİ OLAMAYAN İSTİHDAM, EKSİK İSTİHDAM, ÇOCUK İŞGÜCÜ	70
7.3. İSTİHDAM ODAKLI REFAHA YÖNELİK KALKINMA ÖNERİ VE ÇÖZÜMLERİ	74
8. İSTİHDAM ODAKLI SANAYİLEŞME POLİTİKALARI, TEKNOLOJİ VE KATMA DEĞER	78
9. BÖLGESEL KALKINMANIN PLANLANMASINDA İŞGÜCÜNÜN NİTELİKSEL GELİŞİMİ VE BÖLGE SANAYİ PLANLAMASINDA MÜHENDİSİN ROLÜ	87
10. İSTİHDAM ODAKLI SANAYİLEŞMENİN BÖLGESEL GELİŞMEYE YÖNLENDİRİLMESİ, PLANLI SANAYİLEŞME VE KALKINMA	96
11. SONUÇ VE ÖNERİLER	99
KISALTMALAR	101
KAYNAKLAR	102
EKLER	105

GRAFİK VE TABLOLAR

ŞEKİL

ŞEKİL : 2/1	Karar Sistemi, Planlama Konusu ve Planlama Sistemi	5
ŞEKİL : 6/1	İmalat Sanayi Büyüme Oranları ile Sanayi Ürünleri İhracat Artış İlişkisi	46
ŞEKİL : 7/1	Toplam Nüfus-İşgücüne Katılım-İstihdam Şeması	53
ŞEKİL : 7/2	Türkiye Genelinde Yıllara Göre İşgücüne Katılma Oranının Değişimi	55
ŞEKİL : 7/3	Kentlerde Yıllara Göre İşgücüne Katılma Oranının Değişimi	57
ŞEKİL : 7/4	Kırsal Kesimde Yıllara Göre İşgücüne Katılma Oranının Değişimi	59
ŞEKİL : 7/5	Sektörlere Göre Çalışan Çocuklar	74
ŞEKİL : 9/1	Bölgesel Üretim Kararları Şeması	92
ŞEKİL : 9/2	Bölgesel Yerleşim Planı ve Ulaşım Ağı Şeması	92
ŞEKİL : 9/3	Bölgesel Kaynak Kullanım Kararları Şeması	93
ŞEKİL : 9/4	Bölge Su ve Enerji Temini Kararları Şeması	94
ŞEKİL : 9/5	Bölgede Sosyal ve Şehirsiz Hizmetler Kararları Şeması	94

TABLO

TABLO : 4/1	1934 – 1938 Birinci Beş Yıllık Sanayi ve Kalkınma Planı'nda Kurulması Öngörülen Sanayi Tesisleri ve İllere Dağılımı	11
TABLO : 6/1	İhracatta Vergi İadesi Uygulaması	29
TABLO : 6/2	İhracat Vergi İadesi Uygulamalarının Sektörlere Göre Dağılımı	29
TABLO : 6/3	Sanayi Ürünleri İhracatının Bileşimi	30
TABLO : 6/4	1968 – 1975 Dönemi Teşvik Belgeleri	31
TABLO : 6/5	1968 – 1975 Dönemi Teşvik Belgesi Alan Toplam Yatırımların Ana Sektörlere Dağılımı	31
TABLO : 6/6	Teşvik Belgesi Alan İmalat Sanayi Yatırımlarının Alt Sektörlere Dağılımı	32
TABLO : 6/7	Özel Sektör İmalat Sanayi Yatırımlarının Dağılımının Yıllara Göre Kıyaslanması	33
TABLO : 6/8	Kalkınmada Öncelikli Yörelere Teşvik Belgelerindeki Payı	33
TABLO : 6/9	1968 – 1975 Döneminde Teşvik Belgesi Alan Yatırımların Coğrafi Bölgelere Dağılımı.....	34
TABLO : 6/10	İmalat Sanayi Üretiminde Sektör Payları (1976 – 1986)	35
TABLO : 6/11	İmalat Sanayi Sektörlerinde Ticaret Yönelimi (1976 – 1986)	36
TABLO : 6/12	1976 – 1986 Dönemi İmalat Sanayi Yatırımlarının Alt Sektörlere Dağılımı	37
TABLO : 6/13	Özel Kesim İmalat Sanayi Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	37
TABLO : 6/14	1979 – 1986 Döneminde Özel ve Kamu Sektörü Sabit Sermaye Yatırımları Payı	38
TABLO : 6/15	Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçindeki Payı	39
TABLO : 6/16	Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı	39
TABLO : 6/17	İmalat Sanayi Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı	39
TABLO : 6/18	Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı	40
TABLO : 6/19	İmalat Sanayi Makro Göstergeleri (1988 -1997)	41
TABLO : 6/20	Büyük İşyeri İmalat Sanayi Katma Değerinin Sektörel Dağılımı	41
TABLO : 6/21	İmalat Sanayi Sabit Sermaye Yatırımları ve Toplam Yatırımlar İçindeki Payı	42
TABLO : 6/22	Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçindeki Payı	43
TABLO : 6/23	Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçindeki Payı	43
TABLO : 6/24	1987 – 1997 Dönemi Teşvik Belgesi Alan İmalat Sanayi Yatırımlarının Alt Sektörlere Dağılımı	44

TABLO : 6/25	1987 – 1997 Döneminde Teşvik Belgesi Alan Yatırımların Coğrafi Bölgelere Dağılımı	45
TABLO : 6/26	İmalat Sanayi Sabit Sermaye Yatırımları ve Toplam Yatırımlar İçindeki Payı	47
TABLO : 6/27	1998 – 2008 Dönemi Teşvik Belgesi Alan Yatırımların Ana Sektörlere Dağılımı	47
TABLO : 6/28	1998 – 2008 Dönemi Teşvik Belgesi Alan İmalat Sanayi Yatırımlarının Alt Sektörlere Dağılımı	48
TABLO : 6/29	1998 – 2008 Döneminde Teşvik Belgesi Alan Yatırımların Coğrafi Bölgelere Dağılımı	49
TABLO : 6/30	2009 Yılında Teşvik Belgesi Alan Yatırımların Bölgelere Dağılımı	50
TABLO : 6/31	2009 Yılında Teşvik Belgesi Alan Yatırımların Ana Sektörlere Dağılımı	51
TABLO : 7/1	Yıllara Göre Nüfus, İşgücü, İstihdam ve İşsizlik	54
TABLO : 7/2	Yıllara Göre Kentsel Nüfus, İşgücü, İstihdam ve İşsizlik	56
TABLO : 7/3	Yıllara Göre Kırsal Nüfus, İşgücü, İstihdam ve İşsizlik	58
TABLO : 7/4	İstihdamın Yıllara Göre Sektörel Dağılımı	61
TABLO : 7/5	İşsizliğin Yıllara ve Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	62
TABLO : 7/6	İstihdamın Yıllara ve Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	63
TABLO : 7/7	İstihdamın Yıllara ve Meslek Gruplarına Göre Dağılımı	64
TABLO : 7/8	İstihdamın Yıllara ve İş Konumuna Göre Dağılımı	66
TABLO : 7/9	İstihdamın Yıllara ve İşyeri Büyüklüğüne Göre Dağılımı	67
TABLO : 7/10	İşsizlerin Yıllara ve İş Arama Durumuna Göre Dağılımı	68
TABLO : 7/11	Yıllara Göre Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam	71
TABLO : 7/12	Ekonomik Faaliyetlere Göre Resmi ve Gayri Resmi İstihdam	71
TABLO : 7/13	Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri	73
TABLO : 8/1	Teşvik Belgeli Yatırımların Yıllara ve Sektörlere Göre Dağılımı	79
TABLO : 8/2	İmalat Sanayinde Teşvik Belgeli Yatırımlarda Yıllara Göre Öngörülen İthal Makineler ve İstihdam	81
TABLO : 8/3A	1980 – 1986 Döneminde Teşvik Belgeli Yatırımların Coğrafi Bölgelere Dağılımı ve İstihdam	82
TABLO : 8/3B	1987 – 1997 Döneminde Teşvik Belgeli Yatırımların Coğrafi Bölgelere Dağılımı ve İstihdam	83
TABLO : 8/3C	1998 – 2003 Döneminde Teşvik Belgeli Yatırımların Coğrafi Bölgelere Dağılımı ve İstihdam	84
TABLO : 8/3D	2004 – 2008 Döneminde Teşvik Belgeli Yatırımların Coğrafi Bölgelere Dağılımı ve İstihdam	85
TABLO : 8/4	2009 Yılı Teşvik Belgeli Yatırımların Bölgelere Dağılımı ve İstihdam	86
TABLO : 9/1	İşgücünün Eğitime Göre Sektörel Dağılımı	88
TABLO : 9/2	Sanayi Sektörü İçin Eğitime Göre Seçilen Bölgelerde İşgücünün Dağılımı	90